

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет –
Одсек за романистику, Нови Сад

DOI 10.5937/kultura1650059K

УДК 821.134.2(85).09-3 Варгас Љоса М.

оригиналан научни рад

ИСТИНИТЕ ЛАЖИ

МАРИЈА ВАРГАСА ЉОСЕ

Сажетак: Током своје књижевне каријере, перуански нобеловац Марио Варгас Љоса готово непрестано се, на различите начине, бавио мотивом лажи, који га је једнако заокупљао у романима (*Град и пси* 1963, *Зелена кућа* 1966, *Разговор у Катедрали* 1969, *Панталеон и посетитељке* 1973, *Повест о Мајти* 1984, *Дискретни херој* 2013, *Пет углова* 2016), есејима (*Истините лажи* 1980, *Уметност лагања* 1984, *Истина о лажима* 1990), драмским делима (*Кети и нилски коњ* 1983, *Лепе очи, ружне слике* 1996) и аутобиографском штиву (*Риба у води* 1993). У овом чланку ћемо покушати да сагледамо са којих све аспеката Варгас Љоса говори о теми лажи, у којим раздобљима свог књижевног пута и да ли је ток времена донео извесне промене у његовом погледу на то питање. Такође ћемо покушати да нађемо узроке његовог упорног враћања тој теми, увидом у његова прозна и есејистичка дела, академске чланке и новинске текстове, и да изведене закључке суочимо са претходним истраживањима.

Кључне речи: Марио Варгаса Љоса, хиспаноамеричка књижевност, перуанска књижевност, нобелова награда, лаж

Биографске чињенице

Књижевно дело Марија Варгаса Љосе (Mario Vargas Llosa, 1936), нарочито у првој фази његовог стваралаштва, тематски је уско повезано са догађајима који су обележили његове прве деценије живота. Одрастао је у скромној, али идиличној перуанској породици, окружен претежно женама и љубављу. Његов први сусрет са прикривеном истином, који ће му обележити живот и каријеру, одиграо се када је имао девет година односно када се у његовом животу појавио отац за кога је до тада мислио да је мртав: „То је била дуга прича коју су до тог дана – најважнијег од свих које сам до тада доживео, а можда и оних које ћу доживети касније – од

мене пажљиво скривали мајка, баба и деда, баба-тетка Елвира – Мајчица¹ – и моји ујаци, тетка и ујне...”.² У перуанском градићу Пијура, Марио Варгас Љоса открио је да му је отац жив и здрав и да је девет година живео обавијен лажима: „– Не лажеш ме, мама? – Мислиш да бих тако нешто лагала?”³ Десет година касније, после очеве вишегодишње тортуре и трауматичног искуства са принудним школовањем у војној установи „Леонсио Прадо” у Лими, детаљно описаног у његовом првом роману *Град и пси* (*La ciudad y los perros*, 1963), као деветнаестогодишњак, тек ожењен, кришом, десет година старијом Хулијом Уркиди (Julia Urquidi), којој је посветио књигу *Тетка Хулија и пискарало* (*La Tía Julia y el escribidor*, 1977), закуцао је на врата очеве канцеларије да му каже да не жели да живи одвојено од своје супруге и да коначно може да се издржава радећи чак шест послова: „Тај разговор, вођен почетком јула или августа 1955, обележио је моје коначно ослобођење од оца”.⁴ Другу врсту личног сусрета са обманом, током политичке кампање за председника Перуа 1990. године, Варгас Љоса детаљно бележи у својој књизи мемоара *Риба у води* (*Pez en el agua*, 1993), између осталог, описујући како је лист *Република* водио вишенедељну кампању против њега, „где је после неистинитог сведочанства и лажи следила увреда”,⁵ на коју није одговорио истом мером већ је, напротив, тражио од својих сарадника (Лућа Бустамантеа, Хорхеа Салмона и Фредија Купера) „да не обећавају ништа што ја не бих обећао нити да упадају у лажи и противречности”.⁶ Ту препознатљиво масовну, сложену, добро испланирану политичку кампању, дакако пуну компромиса и тајних договора, „пратила је неколико месеци и употреба државних организација да би се искривила истина (...) а лаж је попримила неку врсту протагонизма у последњој фази избора”.⁷ Јула 1990. на изборима за председника Перуа Марија Варгаса Љосу победио је такорећи непознати агроинжењер Алберто Фухимори (Alberto Fujimori) који је, након државног удара 1992, био на челу власти до 2000. године. Девет година касније осуђен је на двадесет пет, а потом још седам година затвора, због злоупотребе положаја.

1 Драма *Госпођица из Такне* (*La señorita de Tacna*, 1981) говори о животу Мајчице Елвири и обилује аутобиографским елементима.

2 Vargas Llosa, M. (2015) *Riba u vodi*, Beograd: Laguna, стр. 11-12.

3 Исто, стр. 18.

4 Исто, стр. 387.

5 Исто, стр. 419.

6 Исто, стр. 465.

7 Исто, стр. 472.

Уметност лагања

У овом чланку настојаћемо да сагледамо и протумачимо личне ставове Марија Варгаса Љосе, пре свега изнете у књизи *Истина о лажима* (*La verdad de las mentiras*, 1990) есеју *Уметност лагања* (*El arte de mentir*, 1984), објављеном у шпанском листу *El País* 25. јула 1984. и у часопису *Revista de la Universidad de México* исте године, и *Истините лажи* (*Las mentiras verdaderas*, 1980), предговору драме *Госпођица из Такне* (*La señorita de Tacna*, 1981) сачињеном у Вашингтону 1980. У више наврата наглашавајући да су га, још када је написао прву причу, многи питали да ли је истинита, Варгас Љоса сматра да „si las novelas son ciertas o falsas importa a cierta gente tanto como que sean buenas o malas y muchos lectores, consciente o inconscientemente, hacen depender lo segundo de lo primero”⁸, односно да „La ficción es el hombre ‘completo’, en su verdad y en su mentira confundidas”.⁹ Треба имати у виду и да је текст *Истините лажи* настао убрзо након интервјуа са мексичким писцем Хуаном Рулфом (Juan Rulfo), објављеног 1979. године у првом броју часописа Универзитета у Мексику (*Revista de la Universidad de México*), под називом „Књижевност је лаж која говори истину”. Наиме, на питање шта је за њега литература, аутор романа *Педро Парамо* (*Pedro Páramo*) једноставно каже „Una mentira. La literatura es una mentira que dice la verdad. Hay que ser mentiroso para hacer literatura, esa ha sido siempre mi teoría”.¹⁰ Осим што је поменути романом у великој мери утицао на писце хиспаноамеричког „бума”, Рулфо је један од писаца које је Марио Варгас Љоса споменуо у свом говору „Похвала читању и фикцији” када му је уручена Нобелова награда за књижевност, као једног од аутора чија су дела направила револуцију у прозном стваралаштву на шпанском језику и захваљујући којима су Европа и свет открили ново лице Латинске Америке.¹¹ Том приликом Варгас Љоса је

8 Да ли је роман истинит или лажан појединим људима је једнако важно као и да ли је добар или лош, а код многих читалаца, свесно или несвесно, ово друго зависи од првог. (Прев. аут.) Vargas Llosa, M. (15. jul 1984) “El arte de mentir”, *El País*, 12. март 2016. http://elpais.com/diario/1984/07/25/opinion/459554410_850215.html

9 Vargas Llosa, M. (2001) *Las mentiras verdaderas*, in: *Obra reunida. Teatro*, Madrid: Afaguara, p. 16.

10 Лаж. Књижевност је лаж која говори истину. Да би се неко бавио књижевношћу, мора да буде лажљив, то је одувек била моја теорија. Juan Rulfo: “La literatura es una mentira que dice la verdad” (entrevista de Ernesto González Bermejo con Juan Rulfo) in: *Revista de la Universidad de México* No. 1, Septiembre 1979, p. 6

11 Vargas Llosa, M. (2010) *Elogio de la lectura y la ficción*, 7. decembar 2010, 27. mart 2016., https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laurea-

говорио и о односу истине и лажи, уско повезаном за његов доживљај стварности и фикције: „Nada ha sembrado tanto la inquietud, removido tanto la imaginación y los deseos, como esa vida de mentiras que añadimos a la que tenemos gracias a la literatura para protagonizar las grandes aventuras, las grandes pasiones, que la vida verdadera nunca nos dará”.¹²

Свакако треба имати у виду и то да поимање реализма „у књижевном делу и теоријској мисли Марија Варгаса Љосе добија ново, активно значење, јер је стварност само полазна тачка у стваралачком чину, (...) грађа коју ће писац под дејством својих (...) личних, историјских и културних 'демона' пропустити кроз приповедачку материју.”¹³ Штавише, Варгас Љоса у тексту *Уметност лагања* наглашава да у његовим причама има измишљених догађаја и ликова, намерно „погрешно” тумачених речи и догађаја и преувеличавања успомена, будући да „nunca pretendí ser anecdóticamente fiel a unos hechos y personas”.¹⁴

У збирци која обједињује двадесет пет есеја о модерном роману *Истина о лажима*, Варгас Љоса заправо пише о најзначајнијим романописцима двадесетог века – Џојсу, Томасу Ману, Фокнеру, Набокову, Скоту Фицџералду, Дос Пасосу, Вирџинији Вулф, Хенрију Милеру, Камију, Пастернаку... и њиховим врхунским књижевним остварењима. У прво поглавље уводног текста те збирке из 1990. године аутор преноси чланак *Уметност лагања*, објављен шест година раније у шпанским дневним новинама *El País*, док друго поглавље уводника, делимично публиковано под називом *Моћ лажи (El poder de la mentira)* 1987. у мексичком часопису *Vuelta*¹⁵ који је уређивао нобеловац Октавио Пас (Octavio Paz), започиње цитатом писца Рамона дел Ваље Инклана (Ramón del Valle-Inclán): „Las cosas no son como las vemos sino como

tes/2010/vargas_llosa-lecture_sp.pdf

12 Ништа не сеје толико немира и не узбуркава машту и жеље, као живот пун лажи којима зачињавамо живот који нам припада захваљујући књижевности, како бисмо били protagonisti великих пустоловина, великих страсти које нам стварни живот никада неће приуштити. Elogio de la lectura y la ficción, 7. decembar 2010, 27. mart 2016., http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/2010/vargas_llosa-lecture_sp.pdf

13 Soldatić, D. Književno delo Marija Vargasa Ljose, u: *Razgovor u Katedrali*, (1984), Beograd/Sarajevo: grupa izdavača, str. 589.

14 „Никада нисам намеравао да будем анегдотски веран неким чињеницама и особама. Vargas Llosa, M. (15. jul 1984) “El arte de mentir”, *El País*, 12. mart 2016. http://elpais.com/diario/1984/07/25/opinion/459554410_850215.html

15 Vargas Llosa, M. (1987) El poder de las mentiras, *Vuelta* 130, Septiembre de 1987, p. 54.

las recordamos”¹⁶ и наглашава да је књижевност краљевство у којем влада двосмисленост: „Sus verdades son siempre subjetivas, verdades a medias, relativas, verdades literarias que con frecuencia constituyen inexactitudes flagrantes o mentiras históricas.”¹⁷ Сматрајући да човек не може да живи само од истина, да су му лажи неопходне – али не оне које су му наметнуте, већ оне које су слободно и свесно измишљене како би обогатиле и употпуниле људско постојање – хиспаноамерички књижевник своју тврдњу објашњава чињеницом да „la vida real, la vida verdadera, nunca ha sido ni será bastante para colmar los deseos humanos. Y porque sin esa insatisfacción vital que las mentiras de la literatura a la vez azuzan y aplacan, nunca hay auténtico progreso”¹⁸ и поткрепљује је ставом да сваки човек има право да се поиграва лажима као што сваки писац и читалац његовог дела лажима успостављају јединствену везу, истовремено чувајући своју индивидуалност и слободу. Штавише, да би створио (нову, фиктивну, бољу) стварност у свом књижевном делу, писац мора да користи грађу из истинске стварности, коју мења и прилагођава тако што јој додаје неки елемент (*elemento añadido*, „придодати елемент”) јер „no hay historias sin elemento añadido”¹⁹, а лажи које писац изражава кроз своју фикцију заправо су оличење нас самих: „las mentiras que somos, las que nos consuelan y desagravian de nuestras nostalgias y frustraciones”.²⁰

У *Истини о лажима*, тачније у есеју о Лампедузином *Генарду*, написаном у Лондону 1987. године, Варгас Љоса истиче да је мисија романа да уверљиво лаже односно да предочи лаж као да је истина,²¹ док у тексту о *Лименом добошу* Гинтера Граса тврди да је лаж слојевита и да се кроз њене слојеве провиди дубока истина.²² У својим размишљањима

16 Ствари нису какве их видимо већ каквих их се сећамо (Прев. аут.) Vargas Llosa (1990) *La verdad de las mentiras*, Madrid: Alfaguara, p. 8.

17 Њене истине су увек субјективне, половишне, релативне; књижевне истине често замењују очигледне непрецизности или историјске лажи. (Прев. аут.); Idem.

18 Стваран живот, прави живот, никада није био нити ће бити довољан да задовољи људске жеље. А без тог виталног незадовољства које лаж у књижевности истовремено подстиче и смирује, нема истинског напретка. (Прев. аут.) нав. дело, стр. 10.

19 Нема стварности без придодатог елемента. Vargas Llosa, M. (2001) *Las mentiras verdaderas*, in: *Obra reunida. Teatro*. Madrid: Afaguara, p. 16.

20 Те лажи приказују нас саме, теше нас и обештећују нашу носталгију и нашу осујећеност. (Прев. аут.) Vargas Llosa, M. (15. jul 1984) *El arte de mentir*, El País, 12. март 2016. http://elpais.com/diario/1984/07/25/opinion/459554410_850215.html

21 Нав. дело, стр. 76.

22 Исто, стр. 79.

о Макијавелијевом *Владаоцу* перуански писац износи став да је моћ уметност која захтева превару и лаж да би била успешна,²³ док у размишљањима о Херцогу тврди да је читава фикција сачињена од лажи.²⁴

Такође, пишући о роману *Јадници* Виктора Игоа, обухваћеним и књизи есеја *La tentación de lo imposible* (*Изазов немогућег*, 2004), Варгас Љоса поставља питање да ли нас увођење фикције у живот чини бољима или лошијима: „Es difícil saber si las mentiras que urde la imaginación ayudan al hombre a vivir o contribuyen a su infortunio al revelarle el abismo entre la realidad y el sueño, si adormecen su voluntad o lo inducen a actuar”.²⁵ Он истиче да, премда аутор верује у велике и лепе речи које користи, то не важи и за читаоца, за којег су „истина”, „живот”, „историја” романа заправо – лаж. Тек када досегне одређене, високе домете, радикална лаж односно истина у роману утиче на стварни живот тако што га чини у већој или мањој мери разумљивим, тачније подношљивим.²⁶

У својим бројним текстовима, пасусима, реченицама и репликама о лажи(ма), перуански књижевник задира и у историјско-социолошко-политички аспект тог феномена, подсећајући нас да је први роман на латиноамеричком континенту, *Шугави панагајчић* (*El periquillo sarniento*) Хосеа Хоакина Фернандеса де Лисардија (José Joaquín Fernández de Lizardi) објављен тек 1816. године, дакле са данашње временске перспективе пре тачно два века, будући да су до тада шпански инквизитори, служећи се лажима, забрањивали објављивање и читање романа у Хиспанској Америци, пошто би „podrían ser perjudiciales para la salud espiritual de los indios”.²⁷

Истините лажи у роману

Варгас Љоса је аутор неколико тоталних, целовитих романа (*novela total*) – *Зелена кућа* (*La casa verde*, 1966), *Разговор у Катедрали* (*Conversación en la Catedral*, 1969), *Пат за смак*

23 Исто, стр. 93.

24 Исто, стр. 97.

25 Тешко је знати да ли лажи које смишља машта помажу човеку да живи или доприносе његовој несрећи тако што му откривају јаз између стварности и сна, да ли умртвљује његову вољу или га подстиче да делује. (Прев. аут.) Vargas Llosa, M. (2007) *La tentación de lo imposible –Victor Hugo y Los Miserables* Madrid: Punto de lectura, p. 18

26 Исто, стр. 37.

27 Могли бити штетни за духовно здравље Индијанаца. (Прев. аут.) Vargas Llosa, M. (15. jul 1984) “El arte de mentir”, *El País*, 12. март 2016. http://elpais.com/diario/1984/07/25/opinion/459554410_850215.html

света (*La guerra del fin del mundo*, 1981), Јарчева фешта (*La fiesta del chivo*, 2000) – за које је поставио основу у својој докторској тези *García Márquez: Historia de un deicidio* (Гарсија Маркес: повест једног богоубиства) одбрањеној 1971. године на Универзитету Комплутенсе у Мадриду, и у огледу *La orgia perpetua: Flaubert u Madame Bovary* (Вечна оргија: Флобер и Мадам Бовари), објављеном 1975. године у форми књиге. Као што смо већ напоменули, посебну вредност његовог стваралаштва чине његова теоријска размишљања о стварности у књижевном делу, која може бити анегдотска – где није важно колико у анегдотама пренетим у роман има истине а колико лажи – и фикционална – у којој писац као дисидент „ствара илузорни живот, ствара вербалне светове јер не прихвата живот и свет онаквим какви они јесу (или какви верује да јесу)”.²⁸ Формирање те нове стварности заправо је процес у којем писац темама које преузима из стварног живота (премда оне, заправо, бирају писца, а не он њих) додаје нови елемент („придодати елемент”) помоћу својих „демона” – личности, догађаја, митова, снова... којих се ослобађа захваљујући машти и језику. Метод који нарочито доприноси „истинитим лажима” у романима Варгаса Љосе јесте прикривени податак, намерно изостављен како би нагнао читаоца да активно учествује (саучествује) у стварању дела / откривању скривеног.

У чланку под називом *Diez errores o mentiras frecuentes sobre literatura y cultura en América Latina* (Десет честих грешака или лажи о књижевности и култури и Латинској Америци) из 1989. године, где спомиње и роман *Град и пси* Варгаса Љосе, велики уругвајски писац Едуардо Галеано (Eduardo Galeano), аутор есејистичког дела *Las venas abiertas de América Latina* (Отворене вене Латинске Америке, 1971), указује на то да „La literatura, que se dirige a las conciencias, actúa sobre ellas, y cuando la acompañan la intención, el talento y la suerte, dispara en ellas los gatillos de la imaginación y la voluntad de cambio”²⁹ и да „En la estructura social de la mentira, revelar la realidad implica denunciarla; y se llega más allá cuando el lector cambia un poquito a través de la lectura.”³⁰ Са тачке

28 Soldatić, D. (2002) *Prilozi za teoriju novog hispanoameričkog romana*, Београд: Филолошки факултет и Крагујевац: Nova svetlost, стр. 192.

29 Књижевност, која се обраћа савести, утиче на њу, и када је праћена добром намером, талентом и срећом, испалује на њу муницију саткану од маште и воље за променом” Galeano, E. (1989) *Diez errores o mentiras frecuentes sobre literatura y cultura en América Latina*, Nueva sociedad, p. 77.

30 У друштвеној структури лажи, открити стварност исто је што и одрећи је се; а много се даље стиже када сам читалац доживљава промене током процеса читања. Galeano, E.; Исто.

гlediшта Варгаса Љосе, тај проблем је још сложенији, јер је фикција утолико присутнија уколико је потреба коју изражава општија, односно уколико су бројнији читаоци који би се поистоветили са демонима који им не дају мира. Штавише, фикција издаје живот тиме што га своди на речи и ставља на располагање читаоцу.³¹ У својим, веома свеобухватним и прецизним размишљањима о роману, Варгас Љоса у *Истини о лажима* тврди да „toda buena novela dice la verdad y toda mala novela miente. Porque ‘decir la verdad’ para una novela significa hacer vivir al lector una ilusión y ‘mentir’ ser incapaz de lograr esa superchería”.³²

Премда још од свог првог романа, *Град и пси*, у којем приказује принуду питомаца војне школе и лицмерје тог окружења, Варгас Љоса посебну пажњу посвећује лажи односно неистини, он заправо тек од *Разговора у Катедрали* успоставља однос између истине и лажи, стварности и фикције. Сместивши радњу у период војне диктатуре Мануела Одрије (Manuel Odría), између 1948. и 1956. године, Варгас Љоса овога пута пружа читаоцу слику перуанског друштва и појединца кроз случајни разговор двојице старих познаника, Сантјага Савале (Santiago Zavala) и давнашњег возача његовог оца Амбросија Парда (Ambrosio Pardo). Изванредном приповедачком техником, кроз Сантјагову побуну против друштвених конвенција, декаденције морала, површности, корупције и лицемерја (испоставиће се, и његовог оца, односно целе породице), аутор нам предочава сложену судбину младића који напушта факултет, политику и родитељски дом, кришом се жени (баш као што је и сам аутор учинио са деветнаест година) и током романа подлеже управо стварима против којих се борио: тоне у просечност без идеала, „временом постаје свестан да је у свему промашио зато што ни у шта није веровао”.³³ Кроз целокупан роман аутор се дотиче лажи, попут лајтмотива и омиљене поштапалице својих јунака: „y toda la vida queriendo creer en algo... (...) y toda la vida mentira...”³⁴ Прикривање истине све до самога краја једна је од кључних техника које Варгас Љоса користи у овом роману: ограничава информације читаоцу како он не би могао да предвиди радњу односно како би у сваком

31 Варгас Љоса, М. (1990), нав. дело, стр. 6.

32 Сваки добар роман говори истину, а сваки лош лаже. Јер „говорити истину” за роман значи допринети да читалац доживи илузију, а „лагати” означава немогућност да се оствари та обмана; Нав. дело, стр. 7.

33 Pavlović Samurović, Lj. (1993) *Leksikon hispanoameričke književnosti*, Beograd: Savremena administracija, str. 762.

34 Читавао живота сам желео у нешто да верујем... а читав живот ми је био лаж. (Прев. аут.) Vargas Llosa, M. *Conversación en la Catedral*, Madrid: Punto de lectura, p. 136.

тренутку активно учествовао у процесу читања, прелази са теме на тему како би нас оставио без одређеног податка, чиме се „подвлачи и посебна функција језика у друштву у којем се тај исти језик јавља у служби прикривања истине”.³⁵

У средишту романа *Панталеон и посетитељке* (*Pantaleón y las visitadoras*, 1973) налази се трагикомични лик Паталеона Пантохе, честитог, марљивог и простодушного официра перуанске војске, који добија задатак да организује службу проститутки за гарнизон у области Амазоније, и приступа му надасве озбиљно и посвећено. Роман обилује војничким извештајима, депешама, новинским текстовима заснованим на стварној анегдоти, кроз која аутор, овога пута хумором, иронијом и подсмехом, предочава лицемерје, лажни морал и поткупљивост свих слојева друштва. Када Служба посетиљки престане да буде тајна, и када започне атак на команданта који ју је по службеној дужности организовао, Варгас Љоса у бриљантној „емисији Гласа Синчија од 9. фебруара 1958. године преко Радио Амазона”, под мотом да је „истина горка, али је још гора лаж”,³⁶ саопштава све „истине” у коментару дана, након чега Пантоха по хитном поступку бива смењен, кажњен и прекомандован, а Служба расформирана.

У (мета)историјском – и самим тим фикционалном – роману *Повест о Мајми* (*Historia de Mayta*, 1984), у којем се такође поиграва поменути категоријама, перуански књижевник нуди „una estética de la mentira, un mentis rotundo de la validez epistemológica de la historiografía”.³⁷ Поменути роман заправо обилује ауторовим теоријским размишљањима: „Ово неће бити стварна повест, него управо роман (...) Једна савсим бледа, далека, ако хоћеш лажна верзија”.³⁸ Објашњавајући због чега од самог почетка приповести о перуанском троцкисти Алехандру Мајми његов протагониста не лаже, већ упорно настоји да открије шта се заиста десило, аутор кроз свој лик одговара: „Зато што сам реалиста, у својим романима се трудим да лажем знајући о чему пишем. (...) То је мој метод рада. А и једини начин, по мом мишљењу, да се пишу повести, почев од оне са великим П”.³⁹ Током романа, аутор своје ставове помера у правцу историје, и кроз

35 Soldatić, D. (1984) Književno delo Marija Vargasa Ljose, u: *Razgovor u Katedrali*, Beograd/Sarajevo: grupa izdavača, str. 601.

36 Vargas Ljosa, M. (2011) *Pantaleon i posetiteljke*, Beograd: Laguna, str. 179.

37 Естетика лажи, крајњу свест о епистемолошкој вредности историографије; Arze, G. J. (1996) *Metahistoria nacional y metaficción biográfica en Historia de Mayta de Mario Vargas Llosa*, p. 55. <http://digitalcommons.fiu.edu/etd/1318>

38 Vargas Ljosa, M. (2006) *Povest o Majti*, Beograd: Feniks libris, str. 71.

39 Исто, стр. 72.

ликове нам саопштава да „оно што човек научи покушавајући да реконструише догађај на основу сведочанства јесте да су све историје приче, да су сачињене од истина и лажи.”⁴⁰ У својеврсној теорији романа коју провлачи кроз *Повест о Мајми*, Варгас Љоса се заправо надовезује на есеје из осамдесетих година које смо у овом чланку поменули. У свом седмом роману он проговара о перуанском (или било којем другом) друштву: „Обавестити данас међу нама значи тумачити стварност у складу са жељама, страховима, или напросто онако како нам одговара... (...) Пошто је немогуће знати шта се одиста догађа, Перуанци лажу, измишљају, сањају, беже у обману”.⁴¹

Још један „целовити роман” овог писца, *Јарчева фешта* (*La fiesta el Chivo*, 2000), поиграва се плетивом лажи. Постављена на чврсте основе три паралелна наративна плана, прича о доминиканском диктатору Рафаелу Леонидасу Трухиљу (*Rafael Leónidas Trujillo*) „Јарцу” и Уранији (*Urania*), кћерки сенатора Агустина Кабрала (*Agustín Cabral*) – којом почиње и завршава роман – заправо је највећим делом плод фикције, ако имамо у виду да „el género novelístico adquiere un valor especial, debido a la gran libertad de que goza”.⁴² Робин Лефер (*Robin Lefere*) запажа да роман не садржи никакав паратекст (предговор, епилог, напомену, белешку, библиографију и слично), и сматра да га стога морамо читати као фабулу, а ликове Трухиља и Балагера (*Joaquín Balaguer*) сматрати једнако фикционалним као лик Ураније.⁴³ Међутим, унутар фикције све је „још једна лаж, још једна самилосна лаж у том низу лажи”,⁴⁴ а функција те лажи је да уништи појединца, потчини га и од њега начини роба. Сматрајући лаж неизоставним оружјем диктатуре, аутор кроз један од својих ликова – Имберта – проговара да ће, докле год Трухиљо буде жив, „и он и многи Доминиканци бити осуђени на ону ужасну горчину и незадовољство собом, на лагање у сваком тренутку и варање свих, на двоструки живот: јавну лаж и приватну истину која не сме да се изрази”.⁴⁵

40 Исто, стр. 121.

41 Исто, стр. 245.

42 „Роман као прозна врста добија посебну вредност услед велике слободе коју ужива”. Lefere, R. (2004) “*La fiesta del Chivo, ¿mentira verdadera?*” *Actas del XIV Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas* : New York, 16-21 de Julio de 2001 / coord. por Isaías Lerner, Roberto Nival, Alejandro Alonso, Vol. 4, 2004 (Literatura hispanoamericana), стр. 334

43 Исто, стр. 332.

44 Vargas Llosa, M. (2011a) *Jarčeva fešta*, Beograd: Laguna, стр. 48

45 Исто, стр. 176.

Посебну знатижељу током писања овог чланка код нас је изазвало објављивање новог романа Марија Варгаса Љосе (марта 2016. године), најављеног приликом његове посете Србији јуна 2015. Поново стављајући у фокус свог списатељског интересовања наличје (перуанског) друштва, овога пута током владавине Алберта Фухиморија, у делу које непрестано балансира између трилера, криминалистичког и политичког романа, аутор за централну тему узима жуту штампу и сензационалистичко новинарство, дакле опет својеврсну – лаж. (И) овога пута, штампа представља политичко оружје *par excelsans*, којим моћници могу брзо, једноставно и убедљиво да дискредитују своје неистомишљенике. Роман је посвећен перуанском писцу и новинару Алонсу Куету (Alonso Cueto), члану Перуанске академије за језик, а за разлику од других романа Варгаса Љосе, на самом почетку књиге аутор истиче да је дело које је пред нама плод фикције, али да су неки ликови надахнути стварним особама, те да, и када имају иста имена као и они, ипак припадају фикцији, баш као и догађаји испричани у роману.⁴⁶ Окосница приче је намера бездушног директора сензационалистичког недељника „Огољавање” (*Destapes*) и новинара познатог по злобним и отровним коментарима у емисији „Вруће теме: истине и лажи о познатима” на Народном радију, Роланда Гара (Rolando Garro), да уништи живот богатом инжењеру Енрикеу Карденасу (Enrique Cárdenas) фотографијом са давнашње оргије на којој је овај учествовао. Дакако, уцена, чији је (лажни) циљ био већи престиж часописа, скривала је још једну обману: Гарову тајну сарадњу са „Доктором”, блиским сарадником председника државе Фухиморија, која ће га коштати главе. Истина, која на крају романа излази на видело кроз низ тајних снимака разговора и чланака написаних у духу *Панталеона и посетитељки*: „El asesinato de un periodista y la amenazada libertad de expresión en el Perú”,⁴⁷ „Grabaciones secretas (corriendo riesgos para servir a la Verdad y a la Justicia)”,⁴⁸ „Escándalo de las fotos de la orgía de Chosica”⁴⁹ предочена је уверљивим пером Варгаса Љосе. Осим што кроз основну тему којом се бави сагледава два лица новинарства и подстиче повратак штампаних медија њиховој основној намени – моралном, правовеременом и истинољубивом гласилу слободног друштва, овим романом,

46 Vargas Llosa, M. (2016) *Cinco esquinas*. Kindle Edition, Madrid: Alfaguara, pos. 13.

47 Убиство новинара и претња слободи израза у Перуу (прев. аут.)

48 Тајни снимци (ризиковање живота у служби Истине и Правде) (прев. аут.)

49 Скандал због фотографија оргије у насељу Чосика (прев. аут.)

с наше тачке гледишта, Варгас Љоса затвара круг тема повезаних са личним искуством и разрачунава се са бескрупулозним политичким средствима (лажима, обманама, злоупотребом) која је Алберто Фухимори користио у председничкој кампањи усмереној против њега као супарничког кандидата.

Позоришне илузије

Премда већина студија о делу Марија Варгаса Љосе изоставља његов позоришни опус, сматрајући га мање вредним од романа и есеја, када је реч о теми овог чланка, као што смо навестили на почетку, истраживање драмских текстова перуанског писца је неминовно. Наиме, у већини својих позоришних комада, баш као и романа које је написао, Варгас Љоса обрађује разне облике лажи. О томе говоре и научни чланци: „Vargas Llosa y teatro como mentira”,⁵⁰ и „La verdad de las mentiras en el teatro de Mario Vargas Llosa”⁵¹.

У првом поглављу рекли смо да ауторов предговор драме *Госпођица из Такне* под називом „Истините лажи” заправо доноси суштину његовог доживљаја књижевности. Мада се бави темама као што су друштвене предрасуде, самоћа, старост, породица... и за већину ликова узима личности из сопственог живота и њихове брижљиво чуване тајне, Варгас Љоса се у комаду *Госпођица из Такне* пре свега пита шта су приче и како оне настају: „¿Por qué necesita el hombre contar y contarse historias?”⁵² да би у низу одговора на сопствена питања у истом уводном тексту дао и одговор: „...ese arte de mentir que es el del cuento es, también, asombrosamente, el de comunicar una recóndita verdad humana”.⁵³

Комад *Кети и нилски коњ* (*Kathie y el hipopótamo*, 1983) почива на лажима, двоструким животима, илузији. Читав комад је процес стварања фикције одосно лажи, у чијем је средишту јунак *Разговора у Катедрали*, Сантјаго Савала и докона богаташица која га ангажује да јој буде *ghost writer*. Суштину проблема који обрађује поново нам открива сам писац, у уводном тексту драме: „овом фарсом сам настојао, као и у својим романима, да постигнем свеукупну илузију.

50 Варгас Љоса и позориште као лаж. Dauster, F. (1986) Mester 14(2) <http://escholarship.org/uc/item/94m6c62v>

51 Истина о лажима у позоришту Марија Варгаса Љосе; Ángeles, R. (2003) *Revista Quehacer* No. 140 / Ene-Feb 2003.

52 Због чега човек има потребу да себи и другима прича приче? (прев. аут.) Vargas Llosa, M. (2001) *Obra reunida. Teatro*. Madrid: Alfaguara, p. 15.

53 Та уметност лагања карактеристична за приче такође, зачудо, представља саопштавање човекове скривене истине. (Прев. аут.) Vargas Llosa, M. (2001) *Obra reunida. Teatro*. Madrid: Alfaguara, p. 16.

(...) Комад не настоји да престави људско искуство у ширем смислу, већ да покаже да је оно објективно и субјективно, реално и нереално, и да оба та плана чине живот”.⁵⁴

У драми *Чунгина игра* (*La Chunga*, 1986) присутан је „шекспировски парадокс, према којем се врхунски облик маскирања остварује *тек у тренутку самог скидања маске*“.⁵⁵ Премда се поигравање илузијом у овом комаду врти око узалудних покушаја откривања истине о нестанку девојке која је завршила у соби власнице бара након што ју је момак трампио на једну ноћ у замену за новац за коцку, Варгас Љоса овде проговара о љубави, табуима, положају жене у шовинистичком друштву. У анегдотској причи о збивањима у скромној кафани са сумњивим гостима, на периферији Пијуре, уз уводни цитат Оскара Вајлда: „Truth is rarely pure and never simple”⁵⁶, Варгас Љоса проблем подиже на општи ниво: „У Чунгиној кући, истина и лаж, прошлост и садшњост, обитавају заједно, као у људској души”.⁵⁷

У низу драмских дела која се баве темом овог чланка споменућемо и комад који по нашем мишљењу представља саму суштину односа Варгаса Љосе према категорији уметности у најширем смислу, *Лене очи, ружје слике* (*Ojos bonitos, cuadros feos*, 1993). Кроз причу о чувеном ликовном критичару који лошом критиком изложбе своје ученице нехотице изазива њено самоубиство, и младог морнара који заводи чувеног интелектуалца у намери да освети своју девојку, Варгас Љоса заправо проговара о природи уметности и карактеру критичара, огољавањем лажи на којима почива живот Едурда Санељија (неталентован сликар, осујећени хомосексуалац) и признањем у тренутку када му живот виси о концу: „Нисам ни циник ни зао. Само сам фолирант. И то фрустрирани. Уметнички, интелектуално, сексуално. (...) И истресам се на сиротим сликарима, сликаркама попут Алисје. Терам их да плате моју малограђанштину, говорећи да су и они малограђани”.⁵⁸

Напоследку, треба споменути да је Марио Варгас Љоса 2006. године направио позоришну адаптацију својих есеја

54 Vargas Ljosa, M. (2010) *Drame*, Zrenjanin: Narodna biblioteka *Žarko Zrenjanin*, str. 64.

55 Jovanov, S. *Struje vremena i vrtlozi duše*. Drame Marija Vargasa Ljose, u: *Drame*, Vargas Ljosa, M. (2010) Zrenjanin: Narodna biblioteka *Žarko Zrenjanin*, str. 222.

56 Истина је ретко чиста и никада није једноставна. Vargas Ljosa, M. (2010) *Drame*. Zrenjanin: Narodna biblioteka *Žarko Zrenjanin*, str. 147.

57 Исто, стр. 148.

58 Исто, стр. 52.

Истина о лажима и тада се први пут окушао на сцени, уз глумицу Аитану Санћес Хихон (Aitana Sánchez Gijón), у истоименом рециталу одржаном у Мадриду, Барселони и неколико градова Латинске Америке.

Закључак

У овом раду покушали смо да начинимо осврт на мотив лажи кроз разне теме којима се Марио Варгас Љоса бавио у својим прозним, есејистичким и драмским делима. Закључак до којег смо дошли је вишеслојан: с једне стране, интересовање и потреба перуанског писца да се бави темама које у основи имају лаж с једне стране потиче из његовог раног детињства, када је сазнао да му је отац жив и да је мајка то девет година од њега прикривала, а с друге се тиче његове изборне кампање за председника Перуа, 1990. године, када је изгубио од Алберта Фухиморија. Проблем са оцем описао је у свом првом роману *Град и пси* (1963), док се Перуом у доба Фухиморија и прљавим политичким играма бавио у свом последњем роману, *Пет углова* (2016). Управо та два периода живота, наизменично, тема су његовог аутобиографског дела *Риба у води* (1993). Осим што такорећи у свих осамнаест романа које је написао говори о неком од облика лажи – махом кроз лицемерје друштва, војске и свештенства – могли бисмо рећи да је лаж једна од кључних тема и есејистичког дела Марија Варгаса Љосе, присутна током читаве његове каријере. Посебан значај имају теоретски ставови о књижевности и лажи, које износи у неколико текстова и књига, насталих у распону од три деценије: *Истините лажи* (*Las mentiras verdaderas*, 1980), *Уметност лагања* (*El arte de mentir*, 1984), *Истина о лажима* (*La verdad de las mentiras*, 1990), *Изазов немогућег* (*La tentación de lo imposible*, 2004), као и у говору одржаном у Стокхолму након што му је уручена Нобелова награда за књижевност (2010). Са тачке гледишта Марија Варгаса Љосе, лаж не само што је део свакодневице, жила сваког друштва и предмет сваке фикције, већ је она и саставни део сваког појединца односно самог живота. Човек, заправо, не може да живи само од истине, лажи су му неходне, али не оне које су му наметнуте већ оне које слободно и свесно измишља и прихвата. Лаж сагледана кроз дело Марија Варгаса Љосе има историјску, социолошку, културолошку и политичку основу и саставни је део стварности – садашње, прошле и будуће – баш као што је нераздвојни елеменат књижевног дела. Отуда сваки човек, баш као и сваки читалац, имају право да се њоме поигравају, и да је креирају у складу са сопственим жељама и околностима.

Напомињемо да смо у овом чланку тек делимично истражили мотив лажи у делу Варгаса Љосе, те да би у безмало сваком његовом прозном, есејистичком или драмском делу могао да се нађе неки од аспеката тог животно-књижевног проблема, који га заокупља од почетка каријере до данас. У години у којој хиспански свет обележава два века хиспаноамеричког романа, чији је један од најзначајнијих актера управо Марио Варгас Љоса, верујемо да смо отворили могућност за нека нова истраживања на нашим просторима.

ЛИТЕРАТУРА:

- Ángeles, R. (2003) La verdad de las mentiras en el teatro de Mario Vargas Llosa, *Revista Quehacer* No. 140 / Ene-Feb 2003.
- Arze, G. J. (1996) *Metahistoria nacional y metaficción biográfica en Historia de Mayte de Mario Vargas Llosa*, 25. март 2016, <http://digitalcommons.fiu.edu/etd/1318>
- Dauster, F. (1986) Vargas Llosa y teatro como mentira, *Mester* 14(2), 15. март 2016, <http://escholarship.org/uc/item/94m6c62v>
- Galeano, E. (1989) *Diez errores o mentiras frecuentes sobre literatura y cultura en América Latina*, Nueva sociedad, No. 56-57, Sept-Dic.1989. pp. 65-78.
- Jovanov, S. (2010) Struje vremena i vrtlozi duše. Drame Marija Vargasa Ljose, u: Vargas Ljosa, M. (2010) *Drame*, Zrenjanin: Narodna biblioteka Žarko Zrenjanin, str. 221-223.
- Lefere, R. (2004) *La fiesta del Chivo*, ¿mentira verdadera? Actas del XIV Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas: New York, 16-21 de Julio de 2001 / coord. por Isaías Lerner, Roberto Nival, Alejandro Alonso, Vol. 4, 2004 (Literatura hispanoamericana), pp. 331-338.
- Pavlović Samurović, Lj. (1993) *Leksikon hispanoameričke književnosti*, Beograd: Savremena administracija.
- Rulfo, J (1979) La literatura es una mentira que dice la verdad (entrevista de Ernesto González Bermejo con Juan Rulfo), in: *Revista de la Universidad de México* No. 1, Septiembre 1979, pp. 4-8.
- Soldatić, D. (1984) Književno delo Marija Vargasa Ljose, u: *Razgovor u Katedrali*, Beograd/Sarajevo: grupa izdavača, str. 585-604.
- Soldatić, D. (2002) *Prilozi za teoriju novog hispanoameričkog romana*, Beograd: Filološki fakultet i Kragujevac: Nova svetlost.
- Vargas Llosa, M. (15. jul 1984) "El arte de mentir", *El País*, 12. март 2016. http://elpais.com/diario/1984/07/25/opinion/459554410_850215.html
- Vargas Llosa, M. (1987) El poder de las mentiras, *Vuelta* 130, Septiembre de 1987, p. 54.
- Vargas Llosa (1990) *La verdad de las mentiras*, Madrid: Alfaguara.

Vargas Llosa, M. (2001) *Obra reunida. Teatro*. Madrid: Alfaguara.

Vargas Llosa, M. (2001a) Las mentiras verdaderas, in: *Obra reunida. Teatro*. Madrid: Alfaguara, pp. 15-17.

Vargas Ljosa, M. (2006) *Povest o Majti*, Beograd: Feniks libris.

Vargas Llosa, M. (2007) *La tentación de lo imposible – Victor Hugo y Los Miserables* Madrid: Punto de lectura.

Vargas Llosa, M. (2008) *Conversación en la Catedral*, Madrid: Punto de lectura.

Vargas Llosa, M. (2010) *Elogio de la lectura y la ficción*, 7. decembar 2010, 27. mart 2016.

https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/2010/vargas_llosa-lecture_sp.pdf

Vargas Ljosa, M. (2010a) *Drame*, Zrenjanin: Narodna biblioteka Žarko Zrenjanin.

Vargas Ljosa, M. (2011) *Pantaleon i posetiteljke*, Beograd: Laguna.

Vargas Ljosa, M. (2011a) *Jarčeva fešta*, Beograd: Laguna.

Vargas Ljosa, M. (2015) *Riba u vodi*. Beograd: Laguna.

Vargas Llosa, M. (2016) *Cinco esquinas*, kindle edition, Madrid: Alfaguara.

Bojana Kovačević Petrović
University in Novi Sad, Faculty of Philosophy –
Department of Romance Languages

TRUE LIES OF MARIO VARGAS LLOSA

Abstract

Throughout his literary career, the Peruvian Nobel laureate, Mario Vargas Llosa, has almost constantly dealt with the problem of lies, in different ways. In his eighteen novels, numerous essays and several theatre plays, we can recognize the motif of various forms of lies – mainly expressed through the hypocrisy of the society, military and the clergy – so we can safely say that lies are one of the key themes of narrative and essayistic works of Mario Vargas Llosa. From his point of view, lies are not only part of everyday life, vessels of every society and every subject of fiction, but they are also an integral part of each individual, as well as of life itself. In this paper we have tried to research all the aspects of his interest in the topic – from his childhood to the electoral period in Peru (1990), described in *Fish in Water* (*El pez en el agua*, 1993) and his latest novel *Five corners* (*Cinco esquinas*, 2016). We have paid special attention to Mario Vargas Llosa's theoretical views regarding literature and lies, expressed in his various essays: *True Lies* (*Las mentiras verdaderas*, 1980), *The Art of Lying* (*El arte de mentir*, 1984), *The Truth About Lies* (*La verdad de las mentiras*, 1990), *The Temptation of the Impossible* (*La tentación de lo imposible*, 2004), as well as his lectures after receiving the Nobel Prize for Literature (2010).

Key words: *Mario Vargas Llosa, Latin American Literature, Peruvian Literature, Nobel Prize, lie*